

**ЗА
БОЖІ ПРАВДИ
і
ЛЮДСЬКІ ПРАВА**

**ЗБІРНИК
НА ПОШАНУ
о. ЕМІЛІЯНА КОВЧА**

**опрацювала
Анна Марія Ковч-Баран**

**до друку оформив і приготував
Богдан Роман Баран**

Саскатун

1994

Канада

Друковано у Містер Зип Інстант Прінтінг, Саскатун, Саск.

ЩИРА ПОДЯКА

**СВІТЛИМ І ДОСТОЙНИМ ОСОБАМ ДОБРОЇ ВОЛІ
за
ПОСТІЙНУ ПІДТРИМКУ В ЦІЙ ВІДПОВІДАЛЬНІЙ ПРАЦІ
і
НАПИСАННЯ ДЛЯ ВМІЩЕННЯ У ЗМІСТІ КНИГИ
СПОМИНІВ ПРО
Св. П. о. ЕМІЛІЯНА КОВЧА
БЕЗ ЇХНЬОЇ ДОПОМОГИ БУЛО Б НЕ МОЖЛИВИМ
ОПРАЦЮВАТИ Й ПЕРЕДАТИ ПАМ'ЯТІ ПОКОЛІНЬ ЦЮ
КНИГУ, ЯК ДОКУМЕНТАЛЬНИЙ ЗБІРНИК.**

**Анна Марія Ковч-Баран
Авторка**

ПЕРЕДОВОМУ З ТИХ, ЩО ТВОРЯТЬ ІСТОРІЮ

Рівно шістьдесят літ тому, у грудневому числі з 1933 року львівського місячника "Нива", який мав підзаголовок "Часопис присвячений церковним і суспільним справам", покійний уже сьогодні учений, літературо- й мовознавець, професор Державного Університету у Львові та член НТШ і УВУ д-р Василь Лев у своєму огляді життя і праці проф. д-ра о. Омеляна Огоновського з нагоди 100-ліття уродин цього великого наукового і громадського діяча, - - автора ряду поважних студій і зокрема першої в нас 5-томової "Історії літератури руської", згодом теж голови Просвіти-Матери від 1877 до своєї смерті 1894 року, - - написав на вступі згаданої статті:

Культурний розвиток українського народу тісно зв'язаний з ролю духовенства в ньому. Мабуть найбільше тим вирізняємось зпоміж усіх словянських, а навіть несловянських народів Європи. Духовенство визначалося саме у трьох важніших фазах культурного й літературного розвитку народу, а то в княжу епоху (Митропол. Іларіон, Кирило Турівський, Теодосій Печерський, Нестор Літописець, Данило Ігумен), в добу релігійної полеміки в письменстві ХУІ і ХУІІ віків (Іван Вишенський, Метелій Смотрицький, Іпатій Потій, Митроп. Петро Могила, Архієп. Йосафат Кунцевич) та в ХІХ ст., в часі літературного і культурного відродження Галицької України (Іван Могильницький, Іван Лаврівський, Митроп. Михайло Левицький, Йосиф Лозинський, а вкінці члени т.зв. "руської трійці", Яків Головацький та Маркіян Шашкевич).

"У другій половині ХІХ ст. в осередку тодішнього культурного розвитку, - цитуємо далі слова проф. д-ра В. Лева, - стає епігон того нашого священничого стану, що відіграв важну ролю в ділі розбудження національної свідомості серед галицьких українців, о. Омелян Огоновський. Йому саме припала роля ширити й підносити авторитет української науки та боротися з чужинними культурними течіями, що опанували українську інтелігенцію і її винародовлювали. Лихоліття Галичини датується від її переходу під австрійське панування, коли то галицько-українську суспільність становили "хлоп і поп", а нарід животів у великій нужді і темноті. Вправді, Австрія стала реорганізувати старі школи та заводити нові, а навіть заложила у Львові Духовну Семінарію, а в Відні Барбареум для українських богословів. Та лиш подекуди в тих школах навчали по українськи, а зрештою панувала в них польська й німецька

мова. Саме серед тих обставин припадає висше згаданим священикам роля будити галицьких українців до культурно-національного відродження..."

Як немож краще стосуються рядки проф. д-ра В. Лева до нашої книжки, точніше - до часу, який вона з'ясовує та в якого центрі стоїть теж священик, аж дивно, що з таким же іменем, як о. Омелян Огоновський. Бо йдеться якраз про о. Омеляна (у нашій книжці, згідно з його документами, Еміліяна) Ковча і хоч його життя та праця припали були на час, підготований уже такими, як о. Омелян Огоновський і його однодумці, бо на 1884 - 1943 роки, - із з'ясовань на наших сторінках побачимо, що й ці ж часи вимагали знову і знову праці українського духовенства серед народньої гущі, - і це просто Боже благословення, що такі священики були та діяли. Були вони великою більшістю серед своєї братії, мали інші засоби та можливості, але доба і від них вимагала відданої аж до саможертви праці та просто вояцької служби свому народові. Цим вони і продовжували ту специфічну ролю у свому народі, про яку пише проф. д-р В. Лев та впарі з чим наш народ і справді найбільш вирізнявся тією своєю специфікою серед усіх слов'янських народів, може й поза їх чергою.

Цікаво, що не зважаючи на сотки тисяч книг і книжок, - однаково з літератури, як і з усіх ділянок науки та культури, - які випродукувала українська нація, у кольосальному бібліографічному реєстрі тих її видань майже немає якоїсь хоч би й однієї енциклопедичного формату монографії іменно про ролю та дію українського духовенства. Такі чи подібні енциклопедії знайдемо ми в усіх майже народів, які цінять себе, навіть такі малі, як словаки чи литовці, не згадувати вже німців, французів, еспанців чи хоч би поляків. Правда, такий стан можна виправдовувати просто непосильною боротьбою всього українського народу за те, щоб під колесами і валами історії, які перекочувались по нашій землі, вижити і не дати втолочити себе в арени та токи для чужих "поїздів бистроїздних" (І. Франко), тим паче.що для праці над такою енциклопедією потрібні відповідні установи, люди, кошти. А проте, навіть всупереч всім умовинам свого історичного існування, ми вже маємо цілі видавництва, присвячені релегійним проблемам українського народу в минулому й теперішньому, й у безлічі книжок з тієї ділянки знаходимо поволі більші чи менші з'ясування ролі та дії нашого духовенства, про яку нам і йдеться. Це з окрема видне в тих публікаціях, які намагаються

підсумувати загальну історію Української Католицької Церкви, як от проф. д-ра Григора Лужницького "Українська Церква між Сходом і Заходом" (,1954), або пробують охопити дію українського священика в окремих ділянках історії та життя, як от о. Івана Лебедовича "Полеві духовники УГА" (Вінніпег 1963) чи інж. Андрія Качора "Роля духовенства і Церкви в економічному житті Західної України" (Вінніпег 1992). Про всі три публікації згадуємо без будьяких претенсій, просто тільки тому, що вони в час писання цього слова до книжки є в нас під рукою та ще й тому, що дві, - друга і третя з них, - окремо цікаві: "Полеві духовники УГА" о. Лебедовича є історично вірним реєстром тих священиків-патріотів, які в час Визвольних Змагань 1918-23 років станули, часто добровільно, в лави першого в новітній історії свого війська та переходили з ним усі неймовірно складні, щоб не казати тяжкі, умовини й перипетії цих змагань, аж до того, що з усіх 79-ох польових капелянів УГА загинули 23, втому 21 від тифу, один в бою й один у нещасливому випадкові, тобто аж 21,1% усього їх складу або удесятеро більшим процентом як у тогочасних австрійській та німецькій арміях. "Це були, - читаємо в основній історії "Українська Галицька Армія" проф. д-ра Лева Шанковського, - справжні герої, вірні друзі своїх стрільців, які з'являлися всюди там, де треба було їм подати добре слово чи навіть особистий приклад... Опіку своїх польових духовників відчували стрільці УГА особливо в періоді поширення пошестей, бо тоді польові духовники заступали їм лікарів і санітетів, яких так бракувало зогляду на велике поширення й масовий характер недуг. У багатьох частинах польові духовники з допомогою ще здорових старшин організували "лічниці", які самі очолювали й вели. І тому стільки їх померло від тифу: польові духовники не "декувалися", як тоді говорили, але з почуттям найвищого обов'язку йшли назустріч небезпеці... і стрільці любили своїх польових духовників і беззастережно вірили їм... І прийшов час, коли стрільці мали змогу відплатитися своїм польовим духовникам. У розпачливий час злуки з Червоною армією, польові духовники знайшлись на чорній лісті господарів ЧУГА. Проти польових священиків повели большевики найбільш неперемірливу агітацію. "Попи" найбільш кололи їм очі й вони відкрито закликали стрільців до погрому польових священиків. Всі ці зусилля виявилися марні. Стрілецьтво боронило польових духовників, як могло і головне, виконувало всі їх зарядження щодо сповіди, святкування свят, тощо. Виявилось, що "попи" мали далеко більший вплив на маси

вояцтва УГА, як його мали чужі і деякі свої комуністи, що з такою наснагою намагалися перетворити УГА у зняряддя світової революції, але й без решти програли свою хитру гру", - кінчимо цитату (стор. 320- 321).

Ми зумисне спинилися довше на поданій д-ром Л.Шанковським характеристизації ролі українського священника як вояка свого народу. Навмисне ще й тому, що й о. Омелян / Еміліян Ковч, якому присвячена вся оця книжка, був теж серед згаданих польових духовників УГА і був таким самим, як вони були всі,- і про це ми маємо в нашій книжці довше з'ясування на окремому місці. Живі з тих капелянів, що перейшли прислівні "вогонь, воду і мідні труби" та потім були світлими й авторитетними священниками на своїх парафіях та водночас передовими громадськими, організаційними й культурними діячами, мали згодом у своїй когорті й нашого о. Омеляна / Еміліяна Ковча - і закінчив він своє життя по вояцьки, на стійці, як і ряд з його тодішних військових побратимів-капелянів,- і про це будемо читати в багатьох місцях нашого видання.

А коли приглянемо до чергової публікації, якій віддаємо окрему увагу, тобто до книжки пера відомого нашого кооперативного й економічного діяча, але й історика тих ділянок, інж. Андрія Качора, члена НТШ і УВАН, та автора більш тридцятьох публікацій, без яких не зможе обійтись ніякий історик нашого економічного життя, то і в його публікації "Роля духовенства і Церкви в економічному житті Західної України" знайдемо те, що таке прикметне для центральної постаті цієї книжки: Відданість о. Омеляна Ковча у праці для свого народу аж до особистого самозаперечення та подвижництва. І знову він буде передовим у тому, - одинокому покищо й тому окремо вартісному, - - реєстрові тих наших священників, без яких просто годі собі уявити, як виглядав би той величезний кооперативно-господарський верстат нашого народу, на який ми так часто і слушно покликуємося. Цей реєстр, що коштував інж. А. Качора велитенської і кропіткої праці, є для нас теж ще одним з атутів на творчу роль нашого патріотичного духовенства, про це каже проф. д-р В. Лев, що воно мабуть одиноке в історії слов'янських, а може й інших, народів.

Та чи тільки у вояцькому мундирі і в кооперації виявили себе і виявляють далі наші священники? Рішуче ні. Ми тільки не маємо ще інших таких праць та публікацій, як о. Лебедовича чи інж. А. Качора. Коли вони будуть створені і поставлені на полиці наших високих шкіл та публічних бібліотек, ми будемо без решти

здивовані і заскочені: Нам досі ніхто цього не казав, може від нас усе це зумисно приховували. І мабуть мине ще чимало часу, щоб подібними до праць згаданих уже о. Лебедовича та інж. Качора були точніше охоплені ті інші ділянки нашого життя, в яких була б підкреслена, хоч би у спокійній літописній мові, роля нашого духовенства. Бо ось, коли хочби загально приглядаємось до тих ділянок, у кожній знаходимо ряд прізвищ наших священиків, яких роля була не лиш важлива, але часто й основна, просто піонерська. Ці прізвища знаходимо у писаній історії та літературі, в ряді господарських, кооперативних, банкових та промислових починів, зокрема ж у кожному секторі культури, як от пісня і хорове мистецтво, в театрі з його виявами у п'єсі і комедії, музичних драмах та навіть спробах опери, в образотворчому та зокрема церковному мистецтві (ікона, стінопис, розмалювання). Ми, сучасники, навіть не здаємо собі справи, що коли співаємо наш національний славень, то його слова "Ще не вмерла Україна" були б так і залишилися видруковані в якомусь часописі, якби під них не підставив був своїм композиційним талантом мелодії отець Михайло Вербицький, поруч інших своїх теж автор композиції до слів відомого заповіту Т. Шевченка "Як умру, то поховайте", а інший священик композитор, о. Віктор Матюк, створив, серед безлічі інших, аж 10 (словами: десять!) композицій до слів о. Маркіяна Шашкевича і в недавно виданому ювілейному "Збірнику музичних творів до слів М. Шашкевича" серед 29 композиторів з 55 творами він, о. Матюк, не має ні якісно, ні кількісно конкурента, - його ж мелодію до "Цвітка дрібная" о. М. Шашкевича співають у всіх школах та мають у репертуарі чи не всі більші хори. І теж не здаємо собі справи, що велика кількість пісень, які давно стали "народними" та співаються по всій Україні, - це теж здебільша композиції наших священиків, які були близькі до народу і знали його "смак", - такими, напр. є от хоч би "Верховино, світку ти наш" чи "Гей, братя опришки" композиції о. Миколи Устіяновича, теж у свій час доброго письменника і редактора. І так могли б ми продовжувати і продовжувати наш список, при чому знову цікаве явище: Ні про о. М. Вербицького чи о. В. Матюка не спромоглися ми на їх монографії, не згадуючи вже менш відомих священиків-композиторів. І на їх просто реєстрацію, - таку, як А. Качора про священиків-кооператорів, - мабуть доведеться ще довго почекати.

Ми спинилися довше на культурно-мистецькій дії нашого

духовенства, але інші ділянки тієї дії не є менші та бідніші. Прізвищами наших отців пестить історія чи огляд кожного іншого відтинка життя нашого народу. Ці прізвища знайдете в освітньому, шкільному, організаційному, молодечому, краєзнавчому, руханковому й інших рухах і ними можна б заповнити дальші сторінки цього огляду, обмеженого місцем та часом друку. І знову, - таки ніякої поважнішої спроби хочби збирати ці прізвища досі ми не подибували.

Але вже те, що знаємо і що чекає на своє доповнення чи уточнення, призводить нас до може засміливої, хоч і підкріпленої фактами тези: В усій дії українського духовенства в історії України є Божий Промисл і Божий Палець. І як воно для нас, людей, не дивно, але в час, коли Українську Церкву на Східних Землях домордовувано, підчинивши Православну цареві в Москві, ліквідуючи останні українські василіянські монастирі та насильно, з кров'ю і людськими жертвами, знищуючи вільність нашої Церкви на Холмщині, - у приблизно той самий час починає прозябати та все більш зростати Українська Церква Західних Земель під австрійською владою доручуючи своїм синам-священикам, самотнім на той час освіченим людям, піднімати прапор національної самосвідомості і, впарі з нею, починати, часто від основ, організування всіх ділянок народного життя. Так з о. Маркіяном Шашкевичем, Руською Трійцею та "Русалкою Дністровою" в Галичині і та о. Олександром Духновичем (1803 - 1865) на Закарпатті, видвигає, на скромний наш погляд, Божа Рука своєрідний "камінь, що ним покидувались будівничі" і він "став в угол нової будови", що з 1914 роком та Українським Січовим Стрілецтвом у військовій дії того ж року повертає всю новітню історію нашого народу на зовсім інші, не передбачувані ніким, рейки і по них доводить до Української Державности 1917-23 років та, після довгої окривавленої перерви на 70 літ, Державности з 1991 роком, яку переживаємо сьогодні. Таким чином українському духовенству, зокрема на Західних Землях та за ними і на Східних, була призначена зовсім нова, бо **чисто політична** роля і впарі з тим тяжка і грізна відповідальність за неї. І з нею вже в'яжуться водночас усі привілеї, але й усі вимоги політичного життя, аж до особистої саможертви за виконання тієї ролі, з тортурами і смертю включно.

Про те, чи і як виконувало та виконує і далі українське духовенство передану йому і цю ролю в житті свого народу, - нічого й говорити. Історії УГА й Армії УНР, "Кривава Книга" з Відня 1920 року, історії Українського Підпілля, три-томова

"Мартирологія Українських Церков" з 1980-их років, 18-томова "Історія Української Повстанчої Армії УПА" та велетенська вже й до сьогодні кількість окремих книг зі спогадами чи спробами підсумків тієї колюсальної мартирології українського духовенства у процесі відроджування Державности України і її Церкви, - з одиноким у всій людській історії реєстром майже всіх вимордованих владик та тисячів священників тієї Церкви-Мучениці (неповний список їх у другому томі згаданої вже "Мартирології" займає 48 сторінок і фотографій ще 40!) свідчать перед Богом і перед людською історією, як виконувало наше духовенство свою нову, політичну, роллю. І з окривавленим, болячим та водночас гордим серцем стверджуємо:

Одним з тих, що достойно і вірно виконували цю роллю, - священником, вояком і громадським діячем був і той, кому присвячена ця наша книжка:

Отець Омелян/Еміліян Ковч з Перемишлян у Західній Україні.

Анатоль Курдидик

ДО ЗМІСТУ КНИЖКИ

Книжка "ЗА БОЖІ ПРАВДИ і ЛЮДСЬКІ ПРАВА" присвячена св. п. Отця Еміліяна Ковча, виходить у 50-ліття мученичої смерті цього невтомного борця за ці ідеали людства.

Виходить вона, як довголітнє бажання усіх тих, що його знали особисто, чули розповіді та списали про нього свої спомини й надіслали їх з бажанням помістити їх у цій книжці, на яку так чекали. Таки бо ще в 1978 році о. С. Бахталовський ЧНІ в одному з листів до авторки книжки писав, що в календарі на 1979 рік, видання оо. Редемптористів, зберігає місце для життєпису о. Ковча, якого знає ще зі студій у Римі.

Подібно писали інші - і ось, за Божою допомогою бажана книжка. У її змісті життєпис св. п. Отця Еміліяна і спогади про його близьких, а тоді окремі розділи: Діяльність; Суди й арешти за польської окупації;

о. Е. Ковч і німецька влада в Галичині; Доброчинність - Подяка; Документи (копії). І останній розділ: о. Еміліян Ковч у пресі - журналах і рукописних споминах (передруки). У розділах окремі статті послідовно інформують про життєві дороги о. Е. Ковча і вкінці про його ув'язнення та мученичу смерть у німецькому конц-таборі Майданек.

Багато дечого не описує реалізаторка книжки, напр. родинного життя о. Еміліяна, його судових зізнань та інших важливих подій його складного життя. Про це пишуть автори статтей у останньому розділі книжки та цим і зберегли авторку від болячих переживань,- за деякі вона й вибачається, бо таки, поза бажанням, не вдалося їй тут, - і там перемагати їх.

Розділ "Перлини і терня" зродився з потреби на правдивих діях відкрити перед читачами глибоко вразливу на людську недолю та потреби парафіян душу їхнього Пароха, на деяку реакцію вірних на акт хрещення жидів, та, на зворушливо глибокий зміст цього акту для його виконавця.

Авторка

